

**Донецька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. Н.К. Крупської
Відділ науково-методичної роботи
і соціологічних досліджень**

*Листок-сигнал
серії «Письменники української діаспори»*

**Олена Теліга:
зірка, яка не згасла**

Донецьк 2007

ББК 78.381.9:83.3(4 Укр)

Т 31

Олена Теліга: зірка, яка не згасла: Листок-сигнал / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської; Уклад. Н.П. Супрунець. – Донецьк: Схід. вид. дім, 2007. – 12 с. – (Сер. «Письменники української діаспори»).

Укладач: Н.П. Супрунець

Редактор: О.В. Рязанцева

Відповідальний
за випуск: Н.П. Авдєєнко

Комп'ютерний набір: В.І. Копійка

©Донецька ОУНБ
ім. Н.К. Крупської, 2007

*Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.*

І. Франко «Мойсей»

65 років тому перестало битися серце видатної українки, полум'яного борця за вільну і незалежну державу, поетеси і публіциста Олени Теліги. Вона належала до героїчного покоління української нації, яке вміло гордо жити, боротись і гордо померати. Цей світлий образ гідний того, щоби бути шанованим нащадками.

Олена Теліга-Шовгеніва народилася 21 липня 1906 р. (за іншими джерелами – 1907) в Санкт-Петербурзі (за іншими даними – у селищі Іллінське під Москвою) в українській, але російськомовній родині. Рід батька майбутньої поетеси, Івана Шовгеніва, походив зі Слов'янська Донецької області.

Виховувалась Олена в атмосфері «срібного віку», її хрещеною матір'ю була російська поетеса Зінаїда Гіппіус. Змалку дівчинка здобула добру домашню освіту і шляхетне виховання, багато читала, робила спроби складати вірші.

Бурхливі події 1917 р. спонукали родину Шовгенівих переїхати до Києва і активно включитися в революційний процес. Батько Олени отримав посаду професора Київського політехнічного інституту, а невдовзі його було обрано міністром в уряді Української Народної Республіки.

Після переїзду до Києва О. Теліга почала навчатись у третьому класі приватної жіночої гімназії, де і відбулось її перше знайомство з українською мовою.

Проте поразка УНР змусила родину емігрувати: спочатку виїхав до Чехії батько, потім Олена з матір'ю і братом. Сім'я оселилася в м. Подебради, де батько працював на посаді ректора Української господарської академії.

У 1923 р. О. Теліга вступила на історико-філологічний факультет Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі. Почався новий, бурхливий період її життя, з'явилися нові друзі – Н. Лівицька-Холодна, В. Куриленко. Останній увів її до середовища талановитих письменників Ю. Дарагана, Є. Маланюка, Л. Мосендза, О. Ольжича, Г. Мазуренко та інших, які увійшли до історії

української літератури під назвою «празька школа». У цей час вона починає писати вірші, публіцистичні статті.

Навчання в інституті принесло Олені й особисте щастя, тут вона познайомилася з Михайлом Телігою, який невдовзі став її чоловіком і духовним однодумцем. Під впливом чоловіка вона починає замислюватись над причинами поразки своїх співвітчизників у боротьбі за власну державу, над шляхами її відродження в майбутньому, над місцем жінки в цій боротьбі, над місією поета, а отже й своїм призначенням.

У 1929 р. Олена Теліга разом із чоловіком і батьками переселяється до Варшави, де доглядає хвору матір, працює вчителькою початкових класів в українській школі.

Цей період життя характеризується найбільш кипучою її літературною та громадсько-політичною діяльністю. У Варшаві вона створює найкращі свої поезії, які здебільшого були опубліковані на сторінках «Літературно-наукового вісника», редагованого Д. Донцовим. Саме він справив особливо великий вплив на формування світогляду поетеси, яка відкрила в собі нові якості: тверду вдачу, сильний і діяльний характер, високу моральну дисципліну.

Її вірші варшавського періоду пронизані бажанням боротьби, прагненням до волі, вона не втішається спокійним, розміреним життям:

*Що нам щастя солодких звичок
У незмінних обіймах дому –
Може, завтра вже нас відкличе
Канонада грізного грому!
І напружений погляд хоче
Відшукати у тьмі глибокій
Блискавок фантастичні очі,
А не місяця мрійний спокій.*

На початку 30-х рр. поетеса упевнено завойовує собі місце на сторінках періодичних видань, вступає до Варшавської літературної групи «Танк», заснованої 1929 р. за ініціативою Ю. Липи і куди входили такі відомі майстри слова, як Євген Маланюк, Наталя Ливицька-Холодна та ін. Не переривались її творчі стосунки і з «празькою школою».

Більш того, поетеса обрала ідейну платформу празького осередку, очолюваного поетом і вченим О. Ольжичем – одним із керівників Проводу ОУН, де інтелектуальні й етичні принципи поєднувались із політичними, осуджувався тоталітарний режим, терористичні акти, панував інтелектуальний дух. Олену Телігу було залучено до Культурної референтури Проводу ОУН, вона стала головою мистецького товариства «Зарево», що збирало кошти для видавничої діяльності, надавало допомогу талановитій українській молоді.

Добре усвідомлюючи необхідність великої національно-виховної роботи серед населення, поетеса склала антологію української патріотичної лірики, яка отримала символічну назву «Буде буря!» і мала будити національну свідомість українців. До збірки увійшов вірш «Мужчинам», який поетеса, очевидно, вважала для себе програмним, бо в ньому виражена позиція щодо ролі жінки в житті суспільства, у боротьбі за націю і незалежну державу:

*Гойдайте ж кличний дзвін! Крешіть вогонь із кремнів!
Ми ж, радістю життя вас напоївши вщерть,
Без металевих слів і без зітхань даремних
По ваших же слідах підемо хоч на смерть!*

Притаманні О. Телізі принципи героїчної етики, зокрема такий, як «Україну може врятувати новий тип українця», були сформульовані в статтях «Прапори Духа», «Партачі життя», «Вступне слово на Академію в честь Івана Мазепи».

З початком Другої світової війни Теліга переїжджає до Кракова, а в липні 1941 р. разом з Уласом Самчуком у складі похідних груп ОУН вирушає спочатку до Львова, а згодом – до Києва, як організатор націоналістичного руху на Наддніпрянщині.

Ще до повернення в Україну в лірику поетеси вривався ностальгічний біль за Вітчизною, про що свідчать вірші «Пломінний день», «Поворот», «П'ятий поверх», «П'ятнадцята осінь». Проте в них не тільки туга за рідним краєм, а й надія на його оновлення:

*Грім ударить незнаний, страшний,
Небо схмарене леза розкрають,
І вибухнеш, рідний мій краю,
Будеш вільний – я вірю, я знаю,
Доживу я до цієї весни.*

Як керівник Культурної референтури Проводу ОУН, О. Теліга в окупованому фашистами Києві одразу ж береться за організацію українського культурного життя. З її зусиль почали працювати в Києві школи, наукові установи, театри. Та найбільше, про що вона дбала – це сила і цілеспрямованість художнього слова. Бо саме воно здатне найглибше впливати на душу людини, пробуджуючи національну свідомість. Олена Теліга створює Спільку українських письменників, організовує видання журналу «Літаври» – літературно-мистецького додатку до тижневика «Українське слово», шукає засобів для виходу у світ українських книжок.

Така активізація націоналістичних сил в Києві спричинила масові арешти, розстріли. Фашисти не могли дозволити українцям будувати свою державу.

На той час у Києві перебував О. Ольжич, який пропонував поетесі залишити небезпечне місто. Але О. Теліга, відчуваючи свою відповідальність перед друзями і перед справою боротьби за свободу України, на його пропозицію категорично відповіла: «Я з Києва вдруге не поїду».

9 лютого 1942 р. гестапо заарештувало поетесу, її чоловіка Михайла та інших діячів націоналістичного руху, що прийшли в цей день до приміщення Спільки письменників. Михайло Теліга міг врятуватися, але не зробив цього. Він так щиро і віддано кохав свою дружину, що, не вагаючись, пішов разом із нею на смерть.

21 лютого 1942 р. у Бабиному Яру востаннє дивилась в омріяне українське небо мужня і пристрасна Олена Теліга. Кати, що її допитували й розстрілювали, вимушені були визнати надзвичайну мужність цієї гордої і незламної жінки.

Останнім автографом видатної дочки українського народу був напис на стіні камери № 34 київської в'язниці гестапо: «Тут сиділа і звідси йде на розстріл Олена Теліга». Поверх цих слів вона зобразила тризуб.

Так закінчилось життя поетеси-борця. Сповнилось її передбачення, висловлене в одному з віршів:

*І в павутинні перехресних барв
Я палко мрію до самого рання,
Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:
Гарячу смерть – не зимне умирання...*

Творча спадщина Олени Теліги невелика, нараховує близько 40 віршів і приблизно 15 публіцистичних статей. Дві збірки творів «Душа на сторожі» (1946) та «Прапори Духа» (1947) вийшли вже помертвено. Третє, найповніше видання творів і спогадів з'явилося у збірнику «Олена Теліга» (1977), упорядкованому другом і однодумцем поетеси О. Ждановичем.

Неповторність і самобутність творчої особистості Олени Теліги полягає в усвідомленні призначення свого таланту, повсякчасній готовності віддати усі свої духовні та фізичні сили в ім'я ідеї.

Це спонукало її заглибитись у найсуттєвішу ділянку людського буття – душу людини. Як оспівувач багатогранності людської душі, Олена Теліга неперевершена, гама її світопочувань розмаїта і багата: від лірики інтимної – до мотивів громадянського звучання.

*...І коли твоя душа, воскресла,
Знову мчить у осяйну путь,
Не питай, чиї натхненні весла
Темний берег вмiли відитовхнуть...
Не любов, не ніжність і не пристрасть,
Тільки серце – збуджений орел!
Пий же бризки, свіжі та іскристі,
Безіменних, радісних джерел.*

Культ героїчного, яким так захоплювався О. Ольжич, ієрархія людських чеснот, сильний вольовий характер – це риси, що органічно поєднуються у О. Теліги. А трагічність її долі, смерть в ім'я нації – викликають асоціації з українською Голгофою, де в пантеоні мучеників чи не найбільше поетів.

Ідеалістичне світосприйняття поетеси, реальне відчуття приналежності до нації та вроджене почуття честі зробило її не тільки мужньою, а й безсмертною.

*Вітрами й сонцем Бог мій шлях намітив,
Та там, де треба, – я тверда й сувора.
О краю мій, моїх ясних привітів
Не діставав від мене жодний ворог.*

Український народ пам'ятає свою видатну доньку. У 1994 р. були створені видавництво та Всеукраїнське жіноче товариство ім. Олени

Теліги, діяльність якого спрямована на популяризацію творчості поетеси, розкриття значення її особистості у справі становлення незалежної держави, виховання патріотичних почуттів у молодого покоління. Щороку за сприяння товариства проводиться Всеукраїнський літературно-мистецький конкурс ім. Олени Теліги «Щоб далі йти дорогою одною...» на краще виконання її творів, а в майбутньому планується проведення конкурсу на кращий твір, присвячений поетесі.

Бібліотечні працівники можуть долучитися до благородної справи популяризації ідейно-творчого спадку О. Теліги, організовуючи для користувачів книжкові виставки, вечори-портрети, вікторини, конкурси та інші масові заходи.

Радимо оформити **книжкову виставку «Між лезом меча і сріблом полину»**, де поряд з виданнями поезій і публіцистики О. Теліги розмістити матеріали про її життєвий і творчий шлях, спогади сучасників тощо. Цитатою до виставки можуть стати слова Є. Маланюка: «Коли у нації нема вождя, вождями стають поети».

Доречним стане проведення **вечора-портрета «Правда життя і образу»** за таким планом:

1. «Тобі, Україно моя, і перший мій подих і подих останній тобі»: лекція (бесіда) про життя і творчість О. Теліги.
2. «Шляхом терновим, але єдиним»: літературно-музична композиція за творами О. Теліги.
3. «Поетка вогняних меж»: вікторина.

Пропонуємо примірні питання вікторини:

1. З якого українського міста походив рід батька О. Теліги – І. Шовгеніва?

(м. Слов'янськ Донецької обл.)

2. Хто з відомих російських поетес був її хрещеною матір'ю?

(Зінаїда Гінніус)

3. Де і коли відбулося перше знайомство поетеси з українською мовою?

(1918 р., в період навчання в приватній Київській жіночій гімназії)

4. Що стало причиною еміграції О. Теліги?

(Запобігаючи переслідувань з боку більшовицької влади, батько Олени, колишній міністр уряду УНР, вимушений був емігрувати до Чехії (м. Подебради). Туди ж у 1923 р. виїхала Олена з матір'ю і братом)

5. Назвіть письменників «празької школи», під впливом яких О. Теліга почала писати вірші та публіцистичні статті.

(Н. Лівницька-Холодна, Ю. Дараган, Є. Маланюк, О. Ольжич, Л. Мосендз, Г. Мазуренко)

6. В якому місті О. Теліга створює свої найкращі поезії, де вони були опубліковані?

(м. Варшава, Польща; «Літературно-науковий вісник», редагований Д. Донцовим)

7. До якої літературної групи у Варшаві входила О. Теліга? Назвіть відомих Вам письменників, що також були членами цього об'єднання.

(Варшавська літературна група «Танк», куди входили Ю. Липа, Є. Маланюк, Н. Лівницька-Холодна та ін.)

8. Яку організацію очолювала О. Теліга в Культурній референтурі Проводу українських націоналістів?

(Мистецьке товариство «Зарево», яке збирало кошти для видавничої діяльності, допомагало талановитій українській молоді)

9. Чим характерний період перебування поетеси в Києві (липень 1941 – лютий 1942 р.)?

(Вона очолює Спілку українських письменників, видає літературний часопис «Літаври», пише статті «Братерство в народі», «Нарозтіж вікна», згуртовує біля себе націоналістичні сили)

10. Що стало причиною арешту О. Теліги та її однодумців?

(Мета українських націоналістів – вільна, незалежна держава – була несумісною зі стратегією німецької окупаційної влади – назавжди підкорити Україну)

11. Який напис залишила поетеса на стіні камери київської в'язниці гестапо?

(«Тут сиділа і звідси йде на розстріл Олена Теліга»)

Література

Олена Теліга: Зб. / Ред. і прим. О. Ждановича. – Детройт та ін.: Вид. Укр. Золотого хреста, 1977. – 473 с.

Олена Теліга: Листи. Спогади / Упоряд. Н. Миронець. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – 397 с.

Олена Теліга. «О краю мій...»: Твори, документи, біографічний нарис / Олена Теліга. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999. – 496 с.

Теліга О. Дороговказ: Поезії / О. Теліга, О. Ольжич. – К.: Фондація О. Ольжича, 1994. – 44 с.

* * *

Довідник з історії України. Т. 3 (Р–Я) / За ред.: І.З. Підкови, Р.М. Шуста. – К.: Генеза, 1999. – С. 313.

Видатні постаті України: Бібліогр. довід. / Г.В. Щокін, М.Ф. Головатий, В.А. Гайченко та ін. – К.: МАУП; Кн. палата України, 2004. – С. 740–744.

Кляшторна Н. «Даю без міри ніжність»: Інтимний портрет Олени Теліги / Н. Кляшторна // Політика і культура. – 2000. – № 31. – С. 30–33.

Миронець Н. Зоря першої величини: То коли ж таки і де народилася Олена Теліга? / Н. Миронець // Літ. Україна. – 2006. – 14 верес. – С. 4.

Олена Теліга: громадське і духовне покликання жінки: Матеріали наук. конф. / Упоряд. Н. Миронець. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. – 107 с.

Потапенко Ю. Київське тяжіння поетеси і патріотки / Ю. Потапенко // Голос України. – 2002. – 27 берез. – С. 15.

Провідники духовності в Україні: Довід. / За ред. І.Ф. Кураса. – К.: Вища шк., 2003. – С. 318–320.

Регідайло Н. «Пішла, бо знала: повернеться!»: Про О. Телігу та видання її творів / Н. Регідайло // Вісник Кн. палати. – 2006. – № 7. – С. 15–17.

Скуратівський В. Олена Теліга як явище / В. Скуратівський // Дивослово. – 2000. – № 6. – С. 54–55.

Червак Б. Олена Теліга: життя і творчість / Б. Червак. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 85 с.

Підп. до друку 26.04.2007. Формат 60 x 84¹/16.
Папір офсетний. Друк різнографний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,38. Зам. 1-042607. Наклад 65 пр.

Видавниче підприємство "Східний видавничий дім"
(Державна свідоцтво № ДК 697 від 30.11.2001.)
83086, м. Донецьк, вул. Артема, 45
тел./факс (062) 338-06-97, 337-04-80